

Μάθημα 8ο: Εκκλησιολογία

Το μυστήριο της Εκκλησίας

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ
ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ

«Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἕν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»: Το μυστήριο της Εκκλησίας

Η θεανθρώπινη συγκρότηση της Εκκλησίας

- 1. Η συγκρότηση της Εκκλησίας**
 - 1.1. Κλήση και σύναξη των πιστών εν Χριστώ
 - 1.2. Πασχάλιο Δείπνο και Πεντηκοστή
 - 1.3. Εκκλησία και ιεραποστολή
 - 1.4. Ευχαριστία και έσχατα
- 2. Τα γνωρίσματα της Εκκλησίας**
 - 2.1. Η ενότητα
 - 2.2. Η αγιότητα
 - 2.3. Η καθολικότητα
 - 2.4. Η αποστολικότητα

Η συγκρότηση της Εκκλησίας

Κλήση και σύναξη των πιστών εν Χριστώ

Ο Χριστός, μετά τη Βάπτισή του στον Ιορδάνη και την έναρξη του κηρύγματός του, συγκάλεσε άμεσα τους δώδεκα μαθητές, οι οποίοι, «ἀφέντες ἅπαντα ἠκολούθησαν αὐτῷ» (Λουκ. 5,11). Στην κλήση αυτή του Χριστού έχουμε την πρώτη κοινότητα της Καινῆς Διαθήκης. Η Εκκλησία γεννᾶται με την κλήση του Χριστού. Ο Χριστός έκτοτε περιβάλλεται από τους μαθητές του και είναι πάντοτε «ἐν μέσῳ αὐτῶν». Οι μαθητές δεν αποχωρίστηκαν αλλά συνόδευαν διαρκῶς τον Χριστό καθόλη τη δημόσια δράση του, όπως και άλλοι εκ του ευρύτερου κύκλου των μαθητών. Η ζωή με τον Χριστό ήταν πάντοτε μαθητεία και συνοδοιπορία. Μετά την Ανάσταση ο Χριστός εμφανίζεται στην κοινότητα των μαθητών και σε αυτήν την κοινότητα υπόσχεται να στείλει το Πνεύμα το Άγιο. Η Εκκλησία αμέσως μετά την Πεντηκοστή συγκροτεῖται και υπάρχει ως κοινότητα των μελών του Σώματος του Χριστού. «Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ. 18,20). Ο Χριστός είναι παρών στην κοινότητα των πιστών, η οποία ευθύς εξαρχῆς αποτελούσε τη σύναξη ἐπὶ το αὐτό για την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Η σύναξη στο ὄνομα του Χριστού γινόταν, προκειμένου να συναντήσουν και να ενωθούν δια της Ευχαριστίας με τον Χριστό. Η βιβλική έρευνα έχει δείξει ότι ο ὅρος «εκκλησία» στην Καινή Διαθήκη σημαίνει ακριβῶς ὄχι κάλεσμα και κλήση σε μια οποιαδήποτε κοινότητα, ἀλλὰ στην κοινότητα που τελεί την Ευχαριστία. Οι πιστοὶ δεν εγκαταλείπουν απλῶς τις ασχολίες τους για να προσέλθουν στην εκκλησία του δήμου, ἀλλὰ εγκαταλείπουν κυρίως το φρόνημα του κόσμου για να εγκολπωθούν ελεύθερα έναν νέο τρόπο ὑπαρξης και ζωῆς. Για τον λόγο αὐτό ο Ιγνάτιος Αντιοχείας παραγγέλει «Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ καὶ εἰς δόξαν». Η Ευχαριστία αποτελεί την αδιάκοπη παρουσία του Χριστού στην Εκκλησία και η συμμετοχή σε αὐτήν συνιστᾶ «φάρμακον ἀθανασίας», συμμετοχή στην

«αληθινή ζωή» του ενανθρωπήσαντος Υιού του Θεού. Ακόμη και κατά τη μακρά περίοδο των διωγμών η Εκκλησία δεν έπαψε να συγκροτείται ευχαριστιακά. Και τούτο διότι η Εκκλησία στην ίδια την ταυτότητά της αποτελεί μία λατρευτική κοινότητα κατεξοχήν. Ουδέποτε η Εκκλησία θεώρησε τον εαυτό της ιδιωτική θρησκεία, ένα τρόπο απόδρασης από τα προβλήματα του κόσμου και της ιστορίας. Οσάκις τελεί την Ευχαριστία, η Εκκλησία συγκροτείται σε Σώμα με κεφαλή τον Χριστό. Η Ευχαριστία συνιστά την Εκκλησία και συνάμα συνίσταται από αυτήν. Η ευχαριστιακή σύναξη επισημαίνει ότι τα μέλη της Εκκλησίας δεν χρειάζεται απλώς να έχουν κάποια πίστη ή να ασπάζονται κάποια διδασκαλία, αλλά πρωτίστως να συνέρχονται επί το αυτό, για να συγκροτήσουν την εν Χριστώ ενότητα των πριν διεστώτων για την πραγμάτωση της καινής ζωής ως κοινότητας. Κατά τον Ειρηναίο Λυώνος, η διδασκαλία της Εκκλησίας συμπύκνωση και επιβεβαιώνεται από την Ευχαριστία. Η εν Χριστώ καινή κτίση είναι η ζωή της κοινότητας, η ζωή ως κοινωνία και σχέση. Στην κοινότητα της Εκκλησίας ο συνάνθρωπος αποκαλύπτεται ως αδελφός μέσα από τον διαρκή αγώνα για την πραγμάτωση της καινής εντολής της αγάπης. Οι αρχαίοι χριστιανοί έλεγαν «Unus christianus, nullus christianus» για να υποδηλώσουν ότι η Εκκλησία δεν είναι μία ιδιωτική θρησκεία, ότι δεν αφορά τα μοναχικά άτομα, αλλά την κοινότητα των πιστών. Συνεπώς, ο χριστιανός καλείται να συμμετάσχει στη ζωή μιας κοινότητας. Η Εκκλησία είναι η κοινωνία των πιστών στο Σώμα του Χριστού. Αυτός που καλεί στην Εκκλησία είναι ο Χριστός. Η ίδια η Εκκλησία θεμελιώνεται ακριβώς πάνω στην κλήση του Θεανθρώπου. Κλήση και σύναξη επί το αυτό συγκροτούν την ταυτότητα της Εκκλησίας. Σε αυτήν την κοινότητα τα μέλη της καλούνται να ασκήσουν την αγάπη ως αγώνα και μαρτυρία για τον καινούργιο κόσμο του Θεού, που έρχεται με τη μέλλουσα Βασιλεία του. Και η ευχαριστιακή λατρεία είναι η κατεξοχήν έκφραση της αγάπης των ανθρώπινων προσώπων για όσα ο Τριαδικός Θεός έκανε για τη σωτηρία και ανάκλησή τους από τη φθορά και τον θάνατο. «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα». Γι' αυτό και η έκφραση της αγάπης των ανθρώπων ονομάζεται Ευχαριστία και αναφέρεται όχι στον Θεό απλώς αλλά στα συγκεκριμένα πρόσωπα της Αγίας Τριάδος.

Σε αυτήν την κοινότητα, η οποία προλαμβάνει και εικονίζει τα έσχατα, υπερβαίνονται με τη χάρη του Χριστού όλες οι κοινωνικές και φυλετικές διακρίσεις. Η εμβληματική φράση του Παύλου «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. 3, 28), εντάσσεται ακριβώς σε αυτή την εγκαινιασμένη εσχατολογία στη ζωή της Εκκλησίας. Τα πάντα εντάσσονται, αγιάζονται και μεταμορφώνονται στην Εκκλησία ενόψει της Βασιλείας. Η χάρη του Χριστού είναι η αγάπη με την οποία ο Θεός αγαπάει τον κόσμο του. Και αυτή η αγάπη που είναι ο «καρπὸς τοῦ Πνεύματός» (Γαλ. 5,22), και όχι οποιαδήποτε άλλη ανθρώπινη αγάπη, κοινωνείται στα μέλη του Σώματος. Όταν ο Παύλος κάνει λόγο για τα διάφορα χαρίσματα, τα οποία διακρίνουν την κοινότητα της Εκκλησίας, συνδέει τα χαρίσματα αυτά με την αγάπη και περιγράφει την κοινότητα ως φανέρωση και ενσάρκωση της αγάπης κατεξοχήν. Η αγάπη μαζί με την πίστη και την ελπίδα συνιστούν τα πλέον σημαντικά χαρίσματα των μελών της Εκκλησίας. Στα έσχατα, όταν όλα τα άλλα χαρίσματα δεν θα έχουν λόγο υπάρξεως στη Βασιλεία του Θεού, όταν ακόμη η πίστη και η ελπίδα θα έχουν καταργηθεί, η αγάπη θα συνεχίζει να υφίσταται. Η αγάπη είναι η ίδια η ζωή του Τριαδικού Θεού γι' αυτό και «ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α΄ Κορ. 13,8). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι συνάξεις της πρωτοχριστιανικής κοινότητας ονομαζόνταν «αγάπες» και σε αυτές τις συνάξεις οι χριστιανοί «ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινὰ» (Πρ. 2,44). Οι συνάξεις αυτές δεν ήταν παρά ευχαριστιακές συνάξεις, δηλαδή κοινότητες οι οποίες

συγκροτούσαν και φανέρωναν την Εκκλησία με κέντρο την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, μεταλαμβάνοντας το μυστηριακό Σώμα του Χριστού και ζώντας τη μυστηριακή παρουσία του. Στο πλαίσιο αυτό οι πρώτοι χριστιανοί με την κοινοκτημοσύνη δεν επιχείρησαν να επιλύσουν πολιτικά το κοινωνικό πρόβλημα, αλλά να βιώσουν εδώ και τώρα τη νέα ζωή της Βασιλείας. Για τον λόγο αυτό η Εκκλησία ταυτιζόταν πλήρως με το μυστηριακό αυτό Σώμα του Χριστού, το οποίο είναι η Θεία Ευχαριστία. Η δομή αυτών των ευχαριστιακών συνάξεων περιλάμβανε τη σύναξη του λαού επί το αυτό πέριξ ενός προεστώτος, δηλαδή του επισκόπου, ο οποίος περιτοχιζόταν από τους πρεσβυτέρους και τους διακόνους. Κάθε τοπική Ευχαριστία υπό τον επίσκοπο ήταν μία πλήρης και καθολική Εκκλησία. Από τον 4ο αι., όταν η Εκκλησία επεκτείνεται από τις πόλεις προς την ύπαιθρο, εμφανίζονται οι ενορίες, στις οποίες η Ευχαριστία τελείται έγκυρα από τους πρεσβυτέρους, πάντοτε στο όνομα και με την εξουσιοδότηση του οικείου επισκόπου.

Κάθε ευχαριστιακή σύναξη είναι έκφραση και βίωση της πασχάλιας πορείας του Χριστού και συνάμα της Πεντηκοστής, διότι η κοινότητα των πιστών δια του Αγίου Πνεύματος μετέχει στη μυστηριακή παρουσία του Χριστού. Το Άγιο Πνεύμα μεταβάλλει τα ευχαριστιακά είδη σε σώμα και αίμα Χριστού. Ο επίσκοπος εξεικονίζει τον Χριστό ως διακονία του μυστηρίου της ευχαριστιακής του παρουσίας. Για τον λόγο αυτό η θέση και η μυστηριακή λειτουργία του επισκόπου ως κεφαλή του σώματος, ως τύπος και εικόνα του Χριστού, είναι πάντοτε εντός και όχι εκτός ή υπεράνω της ευχαριστιακής αυτής συνάξεως. Ο επίσκοπος «εις τύπον και τόπον Χριστού» ασκεί το λειτουργήμα της ενότητας της τοπικής του Εκκλησίας και υπάρχει αναπόσπαστα συνδεδεμένος με αυτή τη συγκεκριμένη ευχαριστιακή κοινότητα, όπως και όλα τα άλλα λειτουργήματα. Δια του τρόπου αυτού, δηλαδή δια των ευχαριστιακών συνάξεων, ο επίσκοπος, συνδεδεμένος με τους άλλους κατά τόπους επισκόπους, εγγυάται και διαφυλάσσει τη συνέχεια της πίστης, της λατρείας και της ζωής της Εκκλησίας μέσα στον χρόνο και στον χώρο. Η λεγόμενη αποστολική διαδοχή είναι εν τέλει διαδοχή ευχαριστιακών συνάξεων, διαδοχή μέσα στη μυστηριακή παράδοση και συνέχεια της Εκκλησίας και όχι κάποιο ατομικό δικαίωμα διαβιβαζόμενης ή κληρονομούμενης εξουσίας. Οι υπό τον επίσκοπο τοπική Εκκλησία εντάχθηκε σε ευρύτερους σχηματισμούς, ακολουθώντας την πολιτική οργάνωση και εθνική διοίκηση της εκάστοτε εποχής. Έτσι εμφανίστηκαν οι μητροπόλεις, οι αρχιεπισκοπές, τα πατριαρχεία και οι αυτοκέφαλες Εκκλησίες, οι οποίες αποτελούν τη μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία. Μεταξύ των αρχαίων αυτών τοπικών Εκκλησιών, αναγνωρίστηκε ένα είδος τιμητικής πρωτοκαθεδρίας ως ευθύνη για τη διαφύλαξη της εκκλησιαστικής ενότητας σε ορισμένες τοπικές Εκκλησίες που ονομάστηκαν και πατριαρχεία. Η Ρώμη, κατόπιν η Κωνσταντινούπολη, η Αλεξάνδρεια, η Αντιόχεια και τα Ιεροσόλυμα ήταν τα πρώτα πέντε πατριαρχεία που διακρίθηκαν κατά σειρά προτεραιότητας κατά την εκκλησιαστική τάξη και όχι ασφαλώς κατά την απόλυτη ή οικουμενική δικαιοδοσία τους. Η εμφάνιση και ανάπτυξη του συνοδικού θεσμού, ο οποίος πηγάζει απευθείας από την ευχαριστιακή συγκρότηση της Εκκλησίας, εξέφρασε όχι μόνο την ενότητα αλλά και την αλήθεια της πίστης της Εκκλησίας. Τόσο η ενότητα όσο και η αλήθεια της Εκκλησίας δεν αφορά μία συγκεκριμένη τοπική Εκκλησία ή ένα συγκεκριμένο λειτουργό της αλλά ολόκληρη την Εκκλησία ανά την οικουμένη. Συνεπώς, το αλάθητο της Εκκλησίας είναι γνώρισμα και χαρακτηριστικό όλης της Εκκλησίας ως Σώματος του Χριστού. Πέρα από τοπικισμούς και ιδιαιτερότητες, το αλάθητο της Εκκλησίας ως έκφραση της αλήθειας και της ενότητας, είναι υπόθεση όλης Εκκλησίας ως χαρισματικής δωρεάς του Αγίου Πνεύματος.

Εν τέλει, η Εκκλησία είναι η κλήση συμμετοχής στη νέα ζωή της Βασιλείας του Θεού, την οποία παροντοποιεί εντός της ιστορίας η ευχαριστιακή σύναξη. Η κλήση απευθύνεται σε συγκεκριμένα πρόσωπα, όπως ο Χριστός απευθύνθηκε αρχικά στους μαθητές τους, και γίνεται ενεργός μέσω του βαπτίσματος και της συμμετοχής στη Θεία Ευχαριστία. Στην πορεία της μέσα στην ιστορία η Εκκλησία συναντάει λαούς και εμπνέει πολιτισμούς, αλλά δεν ταυτίζεται με τους λαούς και με τους εκάστοτε πολιτισμούς, αλλά συναντάει συγκεκριμένα πρόσωπα. Η ιδέα του εκχριστιανισμού των λαών και των πολιτισμών δεν είναι στοιχείο της ταυτότητας της Εκκλησίας και μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλες συγχύσεις ακόμη και σε δραματικά ιστορικά γεγονότα. Η Εκκλησία δεν απευθύνεται γενικά και αφηρημένα στην ανθρωπότητα, στην ιστορία και στον πολιτισμό, αλλά πάντοτε σε συγκεκριμένα πρόσωπα, τα οποία καλούνται με την ενεργό δράση και προφητική μαρτυρία τους να εμπνεύσουν έργα για την ανθρωπότητα, για την ιστορία και για τον πολιτισμό. Γι' αυτό και η Εκκλησία εξ αρχής δεν διαχώρισε τη ζωή και πορεία της από τις ανθρώπινες κοινωνίες και συμμετείχε ενεργά και δραστήρια στην ιστορία και στον πολιτισμό, ζυμώνοντας σταδιακά από μέσα και όχι απλώς από έξω τον παρόντα κόσμο. Οι αρχαίοι χριστιανοί είχαν αυτή την αίσθηση ευθύνης για την εσχατολογική νοηματοδότηση και τον προσανατολισμό του κόσμου, γιατί ήταν «τὸ ἄλλας τῆς γῆς» (Ματθ. 5,13) ή όπως λέγει η προς Διόγνητον επιστολή, «ὅπερ ἐστὶν σῶματι ψυχῇ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί» (VI). Ο κόσμος και ο πολιτισμός όσο και να εκχριστιανιστούν δεν μπορεί να γίνουν Βασιλεία, αν δεν περάσουν και δεν ενταχθούν μέσω των ανθρώπων στον ουσιαστικό και μυστηριακό εκκλησιασμό τους μέσω της Θείας Ευχαριστίας. Το έργο αυτό δεν θα ολοκληρωθεί στα όρια της ιστορίας ή στα όρια κάποιου πολιτισμού, όσο σημαντικός και ανυπέρβλητος μοιάζει στα μάτια μας. Οι χριστιανοί οφείλουν να ζυμώνουν και να νοηματοδοτούν τον κόσμο μέχρι να έλθει η Βασιλεία του Θεού. Στα έσχατα δεν θα κριθούν αφηρημένα οι πολιτισμοί, οι κοινωνίες και τα ιστορικά επιτεύγματα, αλλά τα συγκεκριμένα ανθρώπινα πρόσωπα και τα πραγματικά έργα τους. Για τον λόγο αυτό η Εκκλησία δεν είναι ένας απρόσωπος θεσμός, αλλά είναι κοινότητα που αποτελείται από συγκεκριμένα πρόσωπα. Η κοινότητα αυτή δια του Αγίου Πνεύματος γίνεται στην Ευχαριστία το Σῶμα του Χριστού, προσκαλώντας διαρκώς συγκεκριμένα ανθρώπινα πρόσωπα και προσλαμβάνοντας δια του τρόπου αυτού τη φύση του κόσμου. Η εικόνα αυτή της Εκκλησίας ως κλήσης και σύναξης συχνά αμαυρώνεται από τη συνθηκολόγηση των χριστιανών με τις κατεστημένες μορφές και τα σχήματα της ιστορίας, με το σκάνδαλο της διαίρεσης και της κατάτμησης, με την εισαγωγή αλλότριων προς την ταυτότητα της Εκκλησίας κριτήριων όπως είναι η εκκοσμίκευση και οι ιστορικοί μεσσιανισμοί, αλλά και οι ποικιλώνυμοι εκκλησιαστικοί ανταγωνισμοί, οι απόλυτες εθνοφυλετικές αυτοκεφαλίες και δικαιοδοσίες κ.λπ. Καμία εκκλησιολογία δεν κρίνεται από τη θεωρητική ή ιδεολογική της ορθότητα αλλά με βάση την έμπρακτη άσκηση και εφαρμογή της. Η ορθοδοξία της πίστης οφείλει να επαληθεύεται από την ορθοπραξία και το αυθεντικό εκκλησιολογικό ήθος της. Η κληρονομιά και το ήθος της Ορθόδοξης Παράδοσης της Εκκλησίας δεν είναι υπόθεση αποκλειστικότητας και θριαμβολογίας για την κατοχή της αλήθειας, αλλά διακονίας της ενότητας και επανεύρεση του ήθους της έμπρακτης αγάπης και κοινωνίας μεταξύ των διηρημένων χριστιανών της εποχής μας.

Πασχάλιο Δείπνο και Πεντηκοστή

Η οικονομία του Χριστού πραγματοποιείται μέσα από μία σειρά γεγονότων, τα οποία κορυφώνονται με την πασχάλια πορεία του προς το πάθος και την Ανάσταση, την Ανάληψη

αλλά και την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή. Η Πεντηκοστή, λοιπόν, σχετίζεται και εξαρτάται πλήρως από το έργο του Χριστού. Ο ίδιος ο Χριστός κατά το πασχάλιο δείπνο του, απευθύνοντας δραματικά τις τελευταίες υποθήκες του προς τους μαθητές πριν το πάθος του, συνέδεσε άρρηκτα την έλευση του Πνεύματος με το σωτηριώδες έργο του. Καταρχάς, ο Χριστός υπόσχεται στους μαθητές του ότι θα στείλει με τη συνευδοκία του Πατρός «άλλον παράκλητον», ο οποίος θα παραμείνει στην κοινότητα των φίλων και μαθητών του και ο οποίος θα έχει ως έργο να δοξάσει και να φανερώσει τον Χριστό, αλλά και να οδηγεί πάντοτε προς αυτόν, εμπνέοντας το αποστολικό έργο και ενεργοποιώντας τους λόγους του Χριστού. Με την έλευση του Παρακλήτου θα μπορούν και πάλι να βλέπουν ανάμεσά τους τον Χριστό, ο οποίος θα βρίσκεται πλέον δοξασμένος στα δεξιά του Θεού και Πατρός. Ο τρόπος αυτής της παράδοξης θέας και παρουσίας του Χριστού μετά την Ανάληψη είναι ο τρόπος της αγάπης μέσω της έμπρακτης τήρησης των εντολών του Χριστού. Με το έργο του Αγίου Πνεύματος ο Χριστός είναι παρών στο μυστήριο της Ευχαριστίας. Ενεργοποιώντας μυστηριακά τους λόγους του Χριστού κατά το πασχάλιο δείπνο, το Άγιο Πνεύμα καθιστά εκ νέου παρόντα τον Χριστό, όχι απλώς επαναλαμβάνοντας ένα γεγονός του παρελθόντος, αλλά φέρνοντας μέσα στη ζωή της Εκκλησίας ένα εσχατολογικό γεγονός του μέλλοντος. Όταν ο Χριστός λέγει στον μυστικό δείπνο «ού μὴ πίνω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου» (Ματθ. 26,29), εννοεί ότι ο ίδιος θα είναι μυστηριακά παρών στο μυστήριο της κλάσης του ἄρτου και της πόσης του οίνου, καθόσον το μυστήριο αυτό παραπέμπει και αναφέρεται στη Βασιλεία του Θεού. Το καινὸ γέννημα της ἀμπέλου είναι η αιώνια Ευχαριστία της Βασιλείας του Θεού, η οποία προτυπώθηκε κατά το πασχάλιο εκείνο Δείπνο και θεμελιώθηκε κατόπιν με τον Σταυρό και με την Ανάστασή του Χριστού, όπου ο Χριστός προσφέρεται ως πασχάλιος και συνάμα εσχατολογικός αμνός «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (Θεία Λειτουργία Ιω. Χρυσοστόμου). Γι' αυτό ο Χριστός λέγει ότι σύντομα δεν θα τον βλέπουν και πάλι σύντομα θα τον ξαναδούν, και ενώ ο κόσμος δεν θα τον βλέπει, οι μαθητές του θα τον βλέπουν, καθόσον ο μεν Χριστός θα είναι με τον Πατέρα, οι δε μαθητές και φίλοι του Χριστού θα είναι ενωμένοι μαζί του. Το Άγιο Πνεύμα τελεσιουργεί μυστηριακά αυτήν ακριβώς την ένωση και ενσωμάτωση στον Χριστό μέσω του βαπτίσματος και της Θείας Ευχαριστίας, συνδέοντας την ιστορία με τα ἔσχατα της Βασιλείας. Αυτό που ο Χριστός προανήγγειλε κατά το πασχάλιο δείπνο, και έδειξε με τις αναστάσιμες εμφανίσεις του «ὄπτανόμενος αὐτοῖς καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Πρ. 1,3), τελικά πραγματοποιήθηκε μετά την Ανάληψή του κατά την Πεντηκοστή. Ο Χριστός ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι επιστρέφει στην κοινότητα των μαθητών και των φίλων του, δηλαδή στην Εκκλησία. Μετά την Πεντηκοστή «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (Α΄ Κορ. 12,30). Κατ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία ζει στην ευχαριστιακή σύναξή της το μυστήριο της διαρκούς παρουσίας του Χριστού ως πρόγευση των εσχάτων και της Βασιλείας. Μετά την έλευση και παραμονή του Πνεύματος, η Εκκλησία ζει και εορτάζει στη μυστηριακή της εμπειρία διηλεκτικώς την παρουσία του Χριστού και γι' αυτό, όπως λέγει ο Ιωάννης Χρυσοστόμος, «Ἀεὶ Πάσχα δυνάμεθα ἐπιτελεῖν... καὶ δυνάμεθα ἀεὶ πεντηκοστήν ἐπιτελεῖν». Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ευχαριστιακές σύναξεις της Εκκλησίας εξαρχῆς συνδέθηκαν με την Κυριακή ως ημέρα της Ανάστασης του Χριστού και ως *ογδοὴ ἡμέρα* που υπερβαίνει τον εβδομαδικό χρόνο, αναγγέλλοντας διαρκώς τον καινούργιο κόσμο της Βασιλείας του Θεού. Η έλευση του Αγίου Πνεύματος σηματοδοτεί πλέον την εσχατολογική αυτή εμπειρία της Εκκλησίας, έκφραση και προτύπωσή της οποίας γίνεται η Θεία Ευχαριστία.

Εκκλησία και ιεραποστολή

Ευθύς αμέσως μετά την Πεντηκοστή η Εκκλησία δεν κλείνεται στον εαυτό της αλλά ανοίγεται προς τον κόσμο και προς τα έθνη. Ο Πέτρος κηρύττει δημόσια το γεγονός του Χριστού ενώπιον μεγάλου αριθμού ανθρώπων και σύμφωνα με τη μαρτυρία των Πράξεων τρεις χιλιάδες εξ αυτών προσέρχονται στην Εκκλησία. Σύναξη και κλήση, Ευχαριστία και ιεραποστολή συγκροτούν εξαρχής την ταυτότητα της Εκκλησίας. Η αποστολή ή η αποστολικότητα της Εκκλησίας είναι μία καίρια διάσταση της ταυτότητας της Εκκλησίας. Όπως ο Χριστός απεστάλη από τον Πατέρα και το Πνεύμα, όπως το Πνεύμα απεστάλη από τον Πατέρα και από τον Θεάνθρωπο Χριστό, έτσι και ο Χριστός οικοδομεί την Εκκλησία, αποστέλλοντας στον κόσμο τους δώδεκα μαθητές του, για να κηρύξουν το ευαγγέλιο της Βασιλείας με την έμπνευση του Αγίου Πνεύματος. Οι δώδεκα κλήθηκαν ως «σκεύη εκλογής» (Πρ. 9,15) άμεσα από τον Χριστό και ελεύθερα εντάχθηκαν στη μαθητεία και αποστολή του ευαγγελίου. Στην Καινή Διαθήκη υπάρχει μία πλούσια θεολογία της κλήσης, μαθητείας, ακολουθίας και αποστολής ως καθαρά εκκλησιολογικής λειτουργίας, θεμελιωμένης στο έργο του Χριστού και στο έργο του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός είναι ο κατεξοχήν απεσταλμένος του Θεού και Πατρός, ο μόνος Απόστολος και Αρχιερέας του Θεού με σκοπό τη σωτηρία του κόσμου. «Καὶ περιῆγεν ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας καὶ θεραπέων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ» (Ματθ. 9,35). Ο Ιησοῦς αρχίζει τη δημόσια δράση του με μία πορεία από τη Γαλιλαία μέσω της Σαμάρειας και της Δεκάπολης προς την Ιουδαία και την Ιερουσαλήμ, κηρύσσοντας το ευαγγέλιο και αποκαλύπτοντας τη Βασιλεία του. «Καὶ διεπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας διδάσκων καὶ πορείαν ποιούμενος εἰς Ἱερουσαλήμ» (Λουκ. 13,22). Μαζί με τον Χριστό και τους δώδεκα, υπάρχει πάντοτε και ένας ευρύτερος κύκλος ανθρώπων, ανδρών και γυναικών, που τον ακολουθούν από τόπο σε τόπο. Ο κύκλος των δώδεκα, των εβδομήκοντα, αλλά και ο ευρύτερος κύκλος των ανθρώπων που ακολουθούν τον Χριστό από τόπο σε τόπο προέρχονται από την κοινότητα του λαού του Θεού, προκειμένου να ζήσουν και να διακονήσουν αποστολικά την πασχάλια και εσχολογική αυτή πορεία του Χριστού. Ως συνέχεια αυτού του κοινοτικού πλαισίου, η Εκκλησία μετά την Πεντηκοστή ως Σώμα Χριστού οικοδομείται και αυξάνει πλέον μέσα στον χρόνο και στον χώρο από το αποστολικό έργο των δώδεκα ως εκπροσώπων του παλαιού και του νέου Ισραήλ, αλλά και από τους συνεχιστές του έργου των δώδεκα. Έτσι, η αποστολικότητα αποβαίνει μία βασική εκκλησιολογική παράμετρος ως διαδοχή ανοικτών ευχαριστιακών κοινοτήτων που διαρκώς ευαγγελίζονται τον Χριστό και κινούνται ιεραποστολικά προς τον κόσμο καθ' οδόν προς τη Βασιλεία. Εκκλησία δίχως αποστολικότητα, δίχως μαρτυρία και άνοιγμα προς τους εκτός της κοινότητας είναι απλώς αδιανόητη κατά την αρχέγονη Εκκλησία. Συνάμα, οι δώδεκα δεν είναι μόνον αυτοί που ιστορικά συμπορεύθηκαν, γνώρισαν και έζησαν με τον Χριστό και, ακολούθως, συνέχισαν ως αυτόπτες μάρτυρες το έργο του στην Εκκλησία, αλλά και εκείνοι που στα έσχατα θα μαρτυρήσουν και πάλι τον Χριστό και θα κρίνουν τον κόσμο ενόψει της Βασιλείας.

Τα βήματα των αποστόλων εμπνέονται από τη δράση του Αγίου Πνεύματος και γίνονται βήματα αύξησης και οικοδομής της Εκκλησίας. Σταδιακά η πρώτη Εκκλησία ανοίγεται προς τους εκτός και προς τα έθνη μέσα από θαυμαστά γεγονότα. Οι πρώτοι διωγμοί και οι περιπέτειες της πρωτοχριστιανικής κοινότητας γίνονται αφορμές ολοένα και μεγαλύτερων ιεραποστολικών ανοιγμάτων προς τα έθνη. Η εκλογή των επτά διακόνων, ο λιθοβολισμός του

Στεφάνου, η δράση του διώκτη Σαούλ, το κήρυγμα του Φιλίππου αλλά και άλλων αποστόλων στη Σαμάρεια, ο ευαγγελισμός του Αθίοπα, η μεταστροφή του Σαούλ, η χριστιανική κοινότητα της Αντιόχειας, η μεταστροφή και οι περιοδείες του Παύλου ως αποστόλου των εθνών, η αποστολική σύνοδος, οι περιοδείες των άλλων αποστόλων περιγράφονται στις Πράξεις και στις επιστολές της Καινής Διαθήκης ως πνευματολογικά γεγονότα κατεξοχήν. Τα γεγονότα αυτά στα πρώτα βήματα της Εκκλησίας υπήρξαν «τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 2,11) καθόσον «ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 11,29). Γι' αυτό και έκριναν καθοριστικά το άνοιγμα της Εκκλησίας από την ιουδαϊκή ιστορική και πολιτισμική μήτρα της προς την οικουμένη ολόκληρη. Έτσι, η *Εκκλησία γίνεται διαρκώς Εκκλησία, όταν ανοίγεται προς τους εκτός*, όταν πορεύεται *αποστολικά* στους δρόμους της ιστορίας καθ' οδόν προς τη Βασιλεία. Το κήρυγμά της, όπως αποτυπώνεται στην αποστολική μαρτυρία και διδαχή της Καινής Διαθήκης, είναι η ομολογία του Σταυρού και της Ανάστασης του Χριστού και ο ερχομός της Βασιλείας. Πρόκειται για τα κορυφαία γεγονότα της πίστης του ευαγγελίου του Χριστού, τα οποία η Εκκλησία βιώνει κάθε φορά στις ευχαριστιακές της συνάξεις ως καρπό του Αγίου Πνεύματος. Κατά το «έρχου καὶ ἴδε» (Ιω. 1,47), η αποστολή της Εκκλησίας δημιουργεί συνεχώς νέες κοινότητες και καλεί τα νέα μέλη της στις διαρκώς διευρυνόμενες ευχαριστιακές συνάξεις να ζήσουν τη νέα ζωή που πήγασε από τον θάνατο και την Ανάσταση του Χριστού. Γι' αυτό και κάθε ευχαριστιακή σύναξη δεν είναι μία κοινότητα κλειστή στον εαυτό της, αλλά μία κοινότητα που διαρκώς διευρύνεται και ανανεώνεται, προσλαμβάνοντας συνεχώς όχι μονάχα νέα μέλη αλλά και τον κόσμο ολόκληρο με τις πολλές και διαφορετικές εκφράσεις του πολιτισμού του. Τούτο, όμως, δεν γίνεται δίχως συνεχή ιεραποστολική δράση και μαρτυρία, πρόσληψη, εκκλησιασμό και μεταμόρφωση του κόσμου. Μέχρι ο κόσμος όλος να εισέλθει στην Εκκλησία, η Εκκλησία οφείλει να πορεύεται, να προσλαμβάνει και να ενοποιεί πάντα τα έθνη, υπερβαίνοντας τα εθνικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα. Τόσο η ευχαριστιακή σύναξη όσο και η παράδοση της Εκκλησίας δεν είναι στατικές, συντελεσμένες και ενθαδικές καταστάσεις του παρελθόντος, αλλά δυναμικές εμπειρίες της Βασιλείας που έρχεται από τα έσχατα της ιστορίας. Η ευχαριστιακή σύναξη οφείλει να λειτουργεί όχι εξεικονίζοντας τη στατικότητα μιας ακίνητης ιεραρχίας, αλλά ως φανέρωση και πραγμάτωση του τελικού νοήματος του κόσμου, ως συνάντηση με την πληρότητα της ζωής του Χριστού. Συνεπώς, η ιεραποστολική δράση δεν είναι κάτι που προστίθεται απλώς στην ταυτότητα της Εκκλησίας, αλλά η ίδια η ταυτότητά της ως διαρκής πρόσληψη της ζωής του κόσμου και του ανθρώπου. Με τη συνεχή και σαφή (ιερ)αποστολική κίνησή της, η Εκκλησία αποκαλύπτεται όχι ως ένα απομεινάρι πολιτισμού του παρελθόντος, αλλά ως ένα δυναμικό και ανοικτό γεγονός που βρίσκεται διαρκώς σε πορεία και εξέλιξη. Το εσχατολογικό αυτό άνοιγμα της Εκκλησίας εκφράζει παραστατικά και η εικόνα της Πεντηκοστής, όπου οι Απόστολοι παριστάνονται να κάθονται σε ένα ανοικτό ημικύκλιο, το οποίο αναμένει να υποδεχθεί τον κόσμο ολόκληρο. Στη χορεία των Αποστόλων παρακάθεται και ο Παύλος, το «καύχημα τῆς οἰκουμένης». Μολονότι ο Παύλος δεν συμμετείχε ιστορικά στο γεγονός εκείνο, προστέθηκε και προσμετράται ως ένας εκ των δώδεκα εξαιτίας της αποστολικής του κλήσης και μαθητείας. Συνεπώς, η αποστολικότητα είναι μια ανοικτή και ολοένα ανανεούμενη διαδικασία στη ζωή και παράδοση της Εκκλησίας.

Ευχαριστία και έσχατα

Επισημάναμε ήδη ότι ο όρος «εκκλησία» στην Καινή Διαθήκη σημαίνει κυρίως τη σύναξη σε ορισμένο τόπο. Εξαρχής η Θεία Ευχαριστία ταυτίστηκε με το γεγονός της Εκκλησίας ως ο

κατεχοχὴν τρόποσ πραγμάτωσῆς του. Σύμφωνα με τη βιβλικὴ παράδοση, αυτό που χαρακτηρίζει την εικόνα της Εκκλησίας είναι η σύναξη και επισυναγωγή του διασκορπισμένου λαού του Θεοῦ «ἐπὶ τὸ αὐτὸ » (Α΄ Κορ. 11,20), σε σύνδεσμο με ολόκληρη την κτίση, ἔχοντας ως κέντρο της σύναξης τὸ πρόσωπο του Θεανθρώπου Χριστοῦ, στο πλαίσιο μιας ἀρρηκτικῆς ενότητῆς, την οποία διενεργεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Η Εκκλησία πέρα ἀπὸ τον χαρακτήρα της ως κοινότητα που πορεύεται μέσα στην ιστορία, ἀντλεί τὸ εἶναι και την τελικὴ ταυτότητά της ἀπὸ τα ἔσχατα της Βασιλείας. Και τούτο, διότι η τριαδολογικὴ της βάση φανερώνει ὅτι ἐξαρτᾶ την ταυτότητά της ἀπὸ την κοινωνία και ἰδιάζουσα συμβολὴ των προσώπων της Ἁγίας Τριάδος. Ο εσχατολογικὸς αὐτὸς παράγοντας που βιώνεται στην Ευχαριστία, φέρνει σε διαλεκτικὴ σχέση την ιστορία με τα ἔσχατα, ὥστε η Εκκλησία να βρίσκεται διαρκῶς σε ἔνταση με κάθε ἐνδοκοσμικὴ κατάσταση που ἐμπεριέχει τὴ φθορά και τον θάνατο. Ἐτσι, η Εκκλησία υφίσταται ἀσφαλῶς ως κοινότητα ιστορικὴ, η οποία ζει, ὁμως, την παρουσία του Χριστοῦ, οσᾶκις τελεί την Ευχαριστία, κατὰ ἕναν ἐντελῶς παράδοξο τρόπο. Η Εκκλησία δεν βιώνει ἀπλῶς τα γεγονότα της πίστες που συνέβησαν στο παρελθόν, ὅπως εἶναι η ἐνανθρώπηση, η διδασκαλία, ὁ θάνατος, η ἀνάσταση και η ἀνάληψη του Χριστοῦ, ἀλλὰ προσλαμβάνει και προγεύεται ἤδη ἀπὸ τώρα την ἐμπειρία της μελλοντικῆς Βασιλείας. Ἐτσι τὸ παρελθόν δεν εἶναι ἀπλῶς μία ἐπιστροφή και μία ἀπόδραση ἀπὸ τὸ τώρα της ιστορίας, ἀλλὰ μία δυνατότητα να συναντήσουμε και να προετοιμαστούμε για τὸ μέλλον, υπερβαίνοντας τις ἀντινομίες της ιστορίας. Εἶναι ἄλλο πράγμα η πρόσληψη της ιστορίας και ἄλλο πράγμα η ἀπορρόφηση ἀπὸ την ιστορία. Εφόσον «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος» (Α΄ Κορ. 15,54), η ιστορία μπορεί να συνδεθεῖ με τα ἔσχατα. Μολοντί η εσχατολογικὴ ολοκλήρωση προσλαμβάνει την ιστορία και την κτίση ολόκληρη, τὸ μέλλον δεν προκαθορίζεται ἀπὸ τὸ παρελθόν. Ακριβῶς τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. Τα πρώτα, η πρωτολογία, ἀπελευθερώνονται και ἀνακεφαλαιώνονται ἀπὸ τα ἔσχατα, ἀπὸ την εσχατολογία. Δια της Ευχαριστίας η Εκκλησία, μολοντί ὑπάρχει και σαρκώνεται μέσα στην ιστορία, ἐντούτοις ζει κατὰ πρόσληψη τὴ ζωὴ της Βασιλείας, γίνεται αὐτὸ που ἀνυπόμονα προσδοκᾶ να εἶναι: *κοινωνία των ἐσχάτων*. Τὸ εσχατολογικὸ αὐτὸ ὄραμα της Ευχαριστίας ἀποτελεῖ και τὸ ευαγγέλιο, τὴ μαρτυρία και τὴν ἀποστολὴ της Εκκλησίας μέσα στην ιστορία και μέσα στον κόσμο, «ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ. 6,10). Στη Θεία Ευχαριστία η Εκκλησία φανερώνεται ως τὸ Σῶμα του Θεανθρώπου, ὅπου οἱ «πολλοί» ἐνσωματώνονται στον «ἕνα» Χριστό. Τούτο ἀκριβῶς συνιστᾶ τὸ βασικότερο ἐκκλησιολογικὸ και συνάμα εσχατολογικὸ χαρακτηριστικὸ της Ευχαριστίας. Η παράδοση της ἀρχέγονης Εκκλησίας, αὐτὸ που παραδίδεται ως ζωὴ και ἐμπειρία ἀπὸ γενιὰ σε γενιὰ, εἶναι η ευχαριστιακὴ ἐμπειρία της εσχατολογικῆς αὐτῆς σύναξης. Δεν πρόκειται για κάποιον ευχαριστιακὸ μονισμό ἢ μονομέρεια, ἀλλὰ κυρίως και κατεχοχὴν γι' αὐτὴ την ἴδια τὴ ζωὴ της Εκκλησίας. Ἀπὸ την ἀπόλυτη ταύτιση της Ευχαριστίας με την Εκκλησία προκύπτει ὅτι και η δομὴ της ευχαριστιακῆς σύναξης ἐκφράζει την ἴδια τὴ δομὴ και διοργάνωση της ἐκκλησιαστικῆς κοινότητῆς. Ἢδη στην Καινὴ Διαθήκη η διάκριση κληρικῶν και λαϊκῶν συνιστᾶ μία σαφὴ και μόνιμη πραγματικότητα. Ο προεστῶς *ἐπίσκοπος* της ευχαριστιακῆς σύναξης περιβάλλεται ἀπὸ τὸ *συνέδριο των πρεσβυτέρων*, ἐνῶ οἱ *διάκονοι* ἀποτελοῦν τον συνδετικὸ κρίκο μεταξύ *κλήρου* και *λαοῦ*. Εἶναι σαφές ὅτι τα λειτουργήματα αὐτά (ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος, λαϊκοί) ἐξεικονίζουν τὸ γεγονός της Εκκλησίας ως εσχατολογικὴς κοινότητῆς. Η ἐπίγεια Ευχαριστία της Εκκλησίας ταυτίζεται με την υπερουράνια της Βασιλείας. Ο προεστῶς ἐπίσκοπος της ευχαριστιακῆς σύναξης δεν εἶναι ἐκπρόσωπος ἢ διαμεσολαβητὴς ἀλλὰ εικόνα του Χριστοῦ, γι' αὐτὸ θεωρεῖται ὅτι εἶναι «εἰς τύπον Θεοῦ» ἢ «εἰς τύπον καὶ τόπον Χριστοῦ».

Η κεντρική αυτή θέση του επισκόπου στην Εκκλησία θεμελιώνεται ευχαριστιακά. Κατά τον Ιγνάτιο Αντιοχείας, «Ὅπου ἂν φανῆ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ καί τό πλῆθος ἔστω, ὡσπερ ὅπου ἂν ᾤ Ἰησοῦς Χριστός, ἐκεῖ καί ἡ καθολική Ἐκκλησία». Κατά τον Κυπριανό Καρχηδόνας «ὅπου ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖ καί ἡ ἐκκλησία», ενώ κατά τον Ειρηναίο Λυώνος «ὅπου ἡ ἐκκλησία ἐκεῖ καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί ὅπου τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐκεῖ καί ἡ ἐκκλησία καί πᾶσα χάρις» (Ἐλεγχος, III, 24, I, PG 7,966). Ἐνας ἐπίσκοπος σε κάθε πόλη, μία ευχαριστιακή σύναξη, μία Εκκλησία ἦταν τα θεμελιώδη στοιχεία της αρχαίας Εκκλησίας κατά τους πρώτους αἰώνες. Η Ευχαριστία συνιστά την Εκκλησία και συνάμα συνίσταται ἀπό αυτήν. Ὡς το κατεξοχὴν μυστήριο της Εκκλησίας, ἀποτελεῖ τὴ φαινομενολογία της, καθόσον ἡ πλήρης ταυτότητα και το εἶναι της Εκκλησίας προέρχεται ἀπὸ τὴ Βασιλεία. Το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας προλαμβάνει και μετέχει στην ἀλήθεια των εσχάτων μέσα στην ιστορία και δια της Ευχαριστίας ἡ Εκκλησία γίνεται ἡ μυσταγωγική εικόνα της Βασιλείας. Το ιστορικό εἶναι της Εκκλησίας, ἐνῶ δεν ταυτίζεται ἀκόμη με τὴ Βασιλεία, καθορίζεται εικονολογικά ἀπὸ αυτήν. Πρόκειται για μία *εικονική*, δηλαδή *εσχατολογική οντολογία*, ἡ οποία θεμελιώνει τὴ μυστηριακή υπόσταση της Ευχαριστίας και ἀποβαίνει καίρια σε ὅλες της πτυχές της εκκλησιολογίας. Η λειτουργική σημασία της *εικόνας* στην πατερική σκέψη, ὅσο παράδοξο και ἀν φαίνεται, δεν προέρχεται ἀπὸ τὴν πλατωνική φιλοσοφία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ βιβλική παράδοση της συμβολικής τυπολογίας και της ἀποκαλυπτικής θέας. Πρόσωπα και γεγονότα, διαμέσου αἰσθητῶν και νοητῶν συμβόλων, προφητικῶν λόγων και θεοσημειῶν, ἐρμηνεύονται ἀπὸ τὴν εκκλησιαστική παράδοση ὡς τύποι μελλοντικῶν γεγονότων και ἐκπληρώσεων, προκαταγγέλλουν ὅ,τι σχετίζεται με τὸ πρόσωπο και τὸ ἔργο του Χριστοῦ. Η κυριαρχία αὐτῶν τύπων εἰσάγει στο ιστορικό γίνεσθαι τὴν πραγματικότητα και διαχρονία του μέλλοντος. Τίποτε δεν εἶναι ἀπολύτως ἐνθαδικό, στατικό και ἀυτοτελές, ὡστε να μὴν ἐντάσσεται στη μελλοντική ἐκπλήρωση των πάντων. Στην ἀποκαλυπτική θέα του ο προφήτης βλέπει τα ἔσχατα να εἰσβάλλουν ἤδη μέσα στην ιστορία και να τὴν κρίνουν. Σε ὅλο το εὔρος της Παλαιᾶς Διαθήκης τὸ μέλλον προτυπώνεται στο ἐκάστοτε παρόν που ἀποκτᾶ νόημα ὄχι ἀφ᾽αυτὸ, ἀλλὰ ἐξαιτίας της κίνησης και ἀναφοράς του πρὸς τὸ ἔσχατο γεγονός της ἐνανθρώπησης του Θεοῦ. *Τύπος, εικόνα και ἀλήθεια* ἀποτελοῦν για τὴν πατερική θεολογία μία ἐνότητα που ἀντιστοιχεῖ στην Παλαιὰ Διαθήκη, στην Καινὴ Διαθήκη και στη μέλλουσα Βασιλεία. Η σκιά των τύπων δεν υφίσταται δίχως τὴν εικόνα και ἡ τελευταία ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια του πρωτοτύπου. Ο χαρακτήρας της εικόνας, ὅμως, δεν εἶναι ἀτελής και συμβολιστικός, ὅπως ἐκεῖνος του τύπου, καθόσον ἡ εικόνα μετέχει οντολογικά, *ἐνυποστάτως*, στο πρωτότυπο τῆς ἀλήθειας. Η ἀλήθεια του πρωτοτύπου «διαβαίνει» και ἀντανακλάται στην εικόνα. Σε αὐτὴ τὴ λειτουργική σχέση εικόνας και πρωτοτύπου θεμελιώνεται τόσο ἡ μυστηριακή-ευχαριστιακή οντολογία ὅσο και ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὀρθόδοξης εικονογραφίας, ἡ ευσέβεια και ἡ τιμὴ των εικόνων.

Η Ευχαριστία ἐξεικονίζει τὴν εσχατολογική κοινότητα, δηλαδή αὐτό που *θα εἶναι* ἡ Εκκλησία στη Βασιλεία. Ο ἐπίσκοπος και ὅλες οἱ τάξεις και τὰ λειτουργήματα της Εκκλησίας υφίστανται μέσα στη σύναξη. Κέντρο τῆς συνάξεως εἶναι ὁ Χριστός ὡς Μεσσίας των εσχάτων που ἐνώνει τους πολλούς και διασκορπισμένους στο πρόσωπό του. Η ὑπὸ τον ἐπίσκοπο Ευχαριστία ἀποκαλύπτει μία πλήρη δομική ἐξεικόνιση των εσχάτων, που διαπερνᾶ σύνολη τὴ συμβολική εικονολογία τῆς λατρείας. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ οργανωτική τῆς δομῆς πρέπει να εἶναι ἀνάλογη. Ἐπειδὴ ἡ Ευχαριστία ὡς κατεξοχὴν ἐκφραση των εσχάτων συνιστᾶ τὴν Εκκλησία, ἡ δομὴ και διάρθρωσή τῆς πρέπει να προκύπτει ἀπὸ τὴ δομὴ και ὀργάνωση τῆς Ευχαριστίας. Τα δομικά αὐτὰ χαρακτηριστικά τῆς Ευχαριστίας ὡς εσχατολογικῆς σύναξης εἶναι: α) Η σύναξη του

λαού, β) Ο Χριστός ως κέντρο της σύναξης γ) Ο Χριστός (επίσκοπος) περιβάλλεται από το συνέδριο των Αποστόλων (πρεσβύτεροι), οι οποίοι μαρτυρούν την αλήθεια και γνησιότητα του προσώπου του. Πέρα από τη δομική αυτή εξεικόνιση των εσχάτων στην Ευχαριστία της Εκκλησίας, υπάρχει και πλήθος άλλων εικονολογικών στοιχείων που εξυφαίνουν το εσχατολογικό της περιεχόμενο. Η βαπτισματική εικόνα της συνταφής και συνανάστασης με τον Χριστό και η ασκητική εμπειρία συνιστούν προϋπόθεση για την ευχαριστιακή κοινωνία. Μέσα από τις εισόδους και τις κινήσεις του κλήρου και του λαού στην τέλεση της Ευχαριστίας εξεικονίζεται δραματουργικά όλη η πορεία της επί γης οικονομίας του Χριστού μέχρι τα έσχατα της Βασιλείας. Ο πανηγυρικός και αναστάσιμος χαρακτήρας, ο χρόνος και η Κυριακή ημέρας τέλεσής της, η όλη συμβολική εικονολογία της λατρείας μέσα από την αρχιτεκτονική του ναού, τη ζωγραφική, την αμφίεση των κληρικών, τον λειτουργικό διάκοσμο και την υμνολογία, μαρτυρούν τον μόνιμο και σταθερό εσχατολογικό προσανατολισμό της Θείας Ευχαριστίας. Συνάμα, η Ευχαριστία συνιστά μία *κοσμική λειτουργία* που συνάπτει την κτίση και τον χωροχρόνο της με την αδιάστατη διαχρονία και αφθαρσία της μέλλουσας Βασιλείας. Αυτά τα εσχατολογικά χαρακτηριστικά της Εκκλησίας που συνθέτουν το είναι της ως κοινωνίας εσχάτων, οφείλονται στην ιδιάζουσα σημασία που δίνει η ορθόδοξη παράδοση στο έργο του Αγίου Πνεύματος στη χριστολογία και στην εκκλησιολογία. Η Εκκλησία δια του Πνεύματος συνδυάζει την ιστορική πορεία με τη θέα και εμπειρία των εσχάτων. Είναι η εν χρόνω μετοχή και *κοινωνία των εσχάτων*. Έτσι ως Εκκλησία ορίζεται αυτή καθαυτή η ευχαριστιακή εμπειρία ως εικόνα και πρόγευση της Βασιλείας.

**«Εις μίαν, αγίαν, καθολικήν και αποστολικήν Εκκλησίαν»: Τα γνωρίσματα της Εκκλησίας
Η ενότητα**

Τα βασικά χαρακτηριστικά της Εκκλησίας, όπως αποδίδονται στο Σύμβολο της Πίστεως δεν αναφέρονται σε κάποιο παγκόσμιο οργανισμό της Εκκλησίας που διακλαδώνεται στην οικουμένη αλλά αφορούν και χαρακτηρίζουν κάθε τοπική εν τη Θεία Ευχαριστία και τω επισκόπω Εκκλησία. Η *ενότητα*, η *αγιότητα*, η *καθολικότητα* και η *αποστολικότητα* δεν είναι απλές ιδιότητες της Εκκλησίας αλλά αποτελούν τα ασφαλή θεμέλια και τις προϋποθέσεις για την αληθή και έγκυρη έκφραση της δομής και διάρθρωσης της Εκκλησίας.

Η Εκκλησία είναι *μία* κατά πρώτο λόγο, διότι μία είναι η κεφαλή της ο Χριστός και ένα το Σώμα της που ταυτίζεται με κάθε τοπική Εκκλησία, η οποία τελεί κανονικά την Ευχαριστία. Η ενότητα του Σώματος της Εκκλησίας αντανακλά την ενότητα των προσώπων της Αγίας Τριάδος ως ενότητα μέσα από την προσωπική ετερότητα και αφορά κάθε τοπική Εκκλησία καθ' εαυτήν αλλά και την ένωση των κατά τόπους πολλών Εκκλησιών που συνιστούν και φανερώνουν τη μία κατά την οικουμένη Εκκλησία. Το βάθος της τριαδοκεντρικής αυτής ενότητας προέρχεται από την ενιαία βουλή του Θεού για την Εκκλησία και τελικώς ανάγεται στην πηγαία ενότητα της μοναρχίας του Θεού και Πατρός, του ενός Χριστού που ανέλαβε την ιστορική σάρκα της Εκκλησίας και του ενός Αγίου Πνεύματος που συγκροτεί δια της κοινωνίας του τη δομή της Εκκλησίας. Όπως το πλήθος των πιστών με τα ποικίλα χαρίσματα και λειτουργήματα ενοποιείται στον ένα Χριστό σε κάθε ευχαριστιακή σύναξη, έτσι και οι πολλές τοπικές Εκκλησίες, διαφορετικές ως προς την ποικιλία των γλωσσών και των πολιτισμών, οικοδομούν μία Εκκλησία, αφού διά της Ευχαριστίας συμπίπτουν μεταξύ τους. Παρά την πολυείδεια της έκφρασης, η ενότητα αυτή προϋποθέτει την πλήρη ταυτότητα ως προς τη δογματική, τη μυστηριακή και τη διοικητική ορθοδοξία.

Η Εκκλησία είναι μία διότι επιπλέον συμπεριλαμβάνει, ενοποιεί και υπερβαίνει τον αποσπασματικοποιημένο χώρο και χρόνο, είναι η Εκκλησία ζώντων και τεθνεώτων και του σύμπαντος κόσμου. Ακόμη υπερβαίνει και καταργεί κάθε είδους διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων στην κοινωνία του Σώματος του Χριστού. Είναι η ελεύθερη σύναξη των διεστώτων, η ενότητα μέσα στην ποικιλία.

Η Εκκλησία είναι αγία, στη φύση και στη δομή της όχι, ασφαλώς, διότι έχει αγίους ή κατέχει κάποιο απόθεμα αγιότητας, αλλά γιατί η κεφαλή της ο Χριστός είναι άγιος, γιατί προέρχεται από την ευδοκία του Θεού και Πατρός και οικοδομείται με τη χάρη και επενέργεια του Αγίου Πνεύματος. Αν στην Ευχαριστία προσφέρονται «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις», αυτό προϋποθέτει ότι «Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν». Η Εκκλησία έχει αγίους αλλά και αμαρτωλούς. Ωστόσο, η αγιότητά της δεν προέρχεται από την ηθική καθαρότητα και αρετή των μελών της. Διαφορετικά η Εκκλησία θα περιοριζόταν σε έναν όμιλο αγίων και χαρισματούχων. Αυτή ήταν η πίστη των οπαδών του Μοντανισμού και του Δονατισμού. Το «εις μίαν, αγίαν...» του Συμβόλου της Πίστεως ήταν η απάντηση της Εκκλησίας στην ηθικολογία και στην πουριτανική εκκλησιολογία αυτών των γνωστικίζόντων αιρέσεων. Ο *μόνος* Άγιος Χριστός κοινωνεί την αγιότητά του στα μέλη του Σώματός του κατά τη Θεία Ευχαριστία. Άρα η Εκκλησία μετέχει στην αγιότητα του Χριστού, ως το Σώμα του Χριστού. Ως προς την αγιότητα των μελών ισχύει η εικονική οντολογία των εσχάτων. Η αγιότητα του Σώματος της Εκκλησίας που εικονίζεται τώρα στην ευχαριστιακή κοινωνία, στα έσχατα θα είναι μια πλήρης και αδιάπτωτη πραγματικότητα, εξαιτίας και πάλι της αγιότητας της κεφαλής που συνέχει αδιάσπαστα την κοινωνία και ζωή των μελών του Σώματος του Χριστού. Οι βιβλικές και πατερικές εικόνες της Εκκλησίας ως νύμφης του Χριστού, ως στύλου και εδραιώματος της αληθείας, ως αγίας μητρός, ως αγίας πόλεως, ως ιατρείον πνευματικόν είναι οι πολλαπλές όψεις της ως μυστηρίου της παρουσίας του Χριστού εντός της ιστορίας. Στενά συνυφασμένη με την ενότητα, η *καθολικότητα* της Εκκλησίας προβάλλει μία εξαιρετική πτυχή της δομής και διάρθρωσής της. Κάθε τοπική Εκκλησία που τελεί *κανονικά* τη Θεία Ευχαριστία έχει εκκλησιολογική πληρότητα, είναι το πλήρες Σώμα του Χριστού, η όλη Εκκλησία. Ο όρος *καθολική*, ο οποίος για πρώτη φορά συναντάται στον Ιγνάτιο Αντιοχείας, σημαίνει ακριβώς την εκκλησιολογική ακεραιότητα και πληρότητα κάθε τοπικής Εκκλησίας ώστε «ὅπου ἂν ᾦ ὁ Χριστός, ἐκεῖ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία». Με την ποιοτική αυτή σημασία του, ο όρος χρησιμοποιήθηκε στην αρχαία Εκκλησία και στον πληθυντικό. Καθολικές είναι οι κατά τόπους Εκκλησίες που πληρούν τις προϋποθέσεις της ολότητας και ταυτότητας του Σώματος του Χριστού εν τη Θεία Ευχαριστία και τω επισκόπῳ. Επρόκειτο, σαφώς, για ένα κριτήριο *ορθοδοξίας* έναντι των ποικιλώνυμων αιρέσεων που ξεπήδησαν από τη μήτρα του Γνωστικισμού. Το έργο του αγίου Ειρηναίου Λυώνος μαρτυρεί ακριβώς αυτήν την πιστότητα στην παράδοση της καθολικής Εκκλησίας ως ορθοδοξίας της πίστεως. «Ἡμῶν δέ σύμφωνος ἡ γνώμη (= διδασκαλία) τῆ Εὐχαριστία, ἡ δέ Εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην». Η αίρεση είναι μία στάση ζωής στους αντίποδες της ευχαριστιακής ενότητας. Γι' αυτό και η καθολικότητα, ήδη από τον 2ο αιώνα, έγινε συνώνυμο της ορθοδοξίας ως της ταυτότητας και πληρότητας της πίστεως. Η Ορθόδοξη Παράδοση στην εκκλησιολογία της παρέμεινε πιστή ακριβώς σε αυτό το περιεχόμενο της καθολικότητας.

Αντίθετα, η χριστιανική Δύση από τον Αυγουστίνο και εντεύθεν προσέδωσε στην «καθολική Εκκλησία» την έννοια της παγκόσμιας γεωγραφικής εξάπλωσης. Η Εκκλησία επειδή εξαπλώνεται στην οικουμένη, γι' αυτό και είναι καθολική. Ο Αυγουστίνος καταπολεμώντας τον επαρχιωτικό τοπικισμό της αίρεσης των Δονατιστών, προχώρησε πρώτος στην ταύτιση

της καθολικής με την παγκόσμια Εκκλησία. Ανεξάρτητα από τις περιστάσεις και τις ιστορικές συγκυρίες που οδήγησαν τον επίσκοπο Ιπώνος στην ταύτιση αυτή, η ιεραποστολική, συγκεντρωτική και ιστοριοκρατική αντίληψη στη Δύση διαμόρφωσε μία εντελώς διαφορετική εκκλησιολογία. Η Εκκλησία είναι καθολική (και μάλιστα Ρωμαιοκαθολική), διότι συνιστά ένα ορατό, παγκόσμιο και πυραμιδοειδές καθίδρυμα, που συγκεντρώνει αθροιστικά και διοικητικά υπό τον επίσκοπο Ρώμης τα κατά τόπους μέρη της Εκκλησίας. Αλλά η καθολικότητα ως εκκλησιολογική πληρότητα των κατά τόπους Εκκλησιών είναι μόνιμο στοιχείο της Εκκλησίας ως εσχατολογικής κοινότητας, ενώ η καθολικότητα ως γεωγραφική οικουμενικότητα είναι παροδικό και μεταβαλλόμενο μέγεθος της Ιστορίας.

Ο όρος «καθολική εκκλησία» σημαίνει ότι κάθε τοπική Εκκλησία που τελεί κανονικά τη Θεία Ευχαριστία, που έχει δηλαδή ορθοδοξία και αποστολική διαδοχή, και υπάρχει σε σύνδεσμο με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες έχει εκκλησιολογική πληρότητα. Είναι το πλήρες σώμα του Χριστού, η όλη Εκκλησία και όχι τμήμα της. Πρόκειται για την ορθόδοξη προσέγγιση του όρου που ενέχει έναν ποιοτικό χαρακτήρα, ώστε η καθολικότητα να είναι συνώνυμη με την ορθοδοξία ως ταυτότητα, κοινωνία και πληρότητα της πίστης. Αντίθετα, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, από τον Αυγουστίνο και μετά, προσέδωσε στον όρο την έννοια της παγκόσμιας γεωγραφικής εξάπλωσης. Η Εκκλησία, επειδή εξαπλώνεται στην οικουμένη, γι' αυτό και είναι καθολική. Αργότερα, η Δύση επεξέτεινε τη σημασία του όρου, θεωρώντας ότι η Εκκλησία είναι καθολική, διότι συνιστά ένα ορατό, παγκόσμιο και πυραμιδοειδές καθίδρυμα που συγκεντρώνει ιεραρχικά υπό τον επίσκοπο Ρώμης τα κατά τόπους τμήματα της Εκκλησίας.

Στο πλαίσιο της αδιάκοπης χαρισματικής μεταβίβασης της Παράδοσης θεμελιώνεται και η περίφημη αποστολική διαδοχή, η *αποστολικότητα* της Εκκλησίας. Δεν πρόκειται για νομική μεταβίβαση δικαιωμάτων και ιδιοτήτων σε ξεχωριστά άτομα. Πολύ περισσότερο δεν πρόκειται για τη δημιουργία μιας ιεραρχίας αξιωμάτων ερήμην του Σώματος της Εκκλησίας. Άλλωστε, η ιεραρχία συντάσσει τον λαό σε Σώμα και η ίδια συντάσσεται μέσα στον λαό του Θεού. Το «άξιος», των λαϊκών σε κάθε χειροτονία, συνιστά εκκλησιολογική προϋπόθεση της ιεροσύνης και όχι απλώς τελετουργικό έθιμο. Η αποστολική διαδοχή δεν είναι υπεράνω της Εκκλησίας αλλά πηγάζει από αυτήν. Ο επίσκοπος ως εγγυητής της αποστολικότητας είναι διάδοχος των Αποστόλων στην Ευχαριστία και στην ορθοδοξία της πίστεως και λαμβάνει χαρισματικά την ιεροσύνη του μέσα στην Ευχαριστία και για την Ευχαριστία στην υπ' αυτόν τοπική Εκκλησία.

Την αλήθεια αυτή υπογραμμίζει η ορθόδοξη Παράδοση, όταν κατά τη χειροτονία του ο νεοεκλεγείς επίσκοπος ομολογεί τα δόγματα της πίστεως και γίνεται μνεία της συγκεκριμένης επισκοπής στην οποία και εγκαθίσταται. Χειροτονούμενος από δύο ή περισσότερους επισκόπους, ο νέος επίσκοπος εντάσσει την επαρχία του στην αποστολική Παράδοση και κοινωνία με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες.

Η συνήθεια συγγραφής επισκοπικών καταλόγων μιας επισκοπής στην αρχαία Εκκλησία αποσκοπούσε να βεβαιώσει την αδιάκοπη διαδοχή προσώπων και διδασκαλίας, την αποστολικότητα της παραδεδομένης πίστεως έναντι της παραχάραξης των αιρέσεων. Πάνω από όλα, όμως, ο επίσκοπος ως προεστώς της Ευχαριστίας είναι «διάδοχος του μόνου αρχιερέως, εις τύπον και τόπον Χριστού». Τούτο σημαίνει ότι η αποστολική διαδοχή είναι πρωτίστως διαδοχή ευχαριστιακών κοινοτήτων, ως γεγονός κοινωνίας του όλου Σώματος, και δεν αφορά μεμονωμένα άτομα. Γι' αυτό και οι πράξεις ενός επισκόπου που αποκόπηκε από την ευχαριστιακή κοινωνία της Εκκλησίας, παρά την τυπική αποστολική του διαδοχή, είναι κενές εκκλησιολογικά. Συνεπώς, η επίκληση της αποστολικότητας παραπέμπει στην ίδια τη

δομή του Σώματος της Εκκλησίας και δεν προέρχεται από οποιαδήποτε προσωπική αξία και ιδιότητα. Η Εκκλησία είναι μία, αγία, καθολική και αποστολική, γιατί η πίστη και η ζωή της ταυτίζεται απόλυτα με την πίστη και εμπειρία των Αποστόλων.

Εν τέλει, η αποστολική διαδοχή συνιστά χαρισματική μεταβίβαση της παραδεδομένης πίστης και συνδέεται με την Ευχαριστία και την ορθοδοξία συγκεκριμένων κοινοτήτων, δίχως να αφορά μεμονωμένα άτομα. Πρόκειται πρωτίστως για διαδοχή ευχαριστιακών κοινοτήτων ως γεγονός κοινωνίας του όλου Σώματος και όχι ασφαλώς για δημιουργία μιας ιεραρχίας αξιωμάτων, ερήμην του λαού του Θεού. Πέρα από οποιαδήποτε αξία και ιδιότητα, ο κάθε επίσκοπος είναι εγγυητής της αποστολικότητας ως διάδοχος των Αποστόλων στην ευχαριστία και την ορθοδοξία όχι ερήμην της τοπικής Εκκλησίας του. Λαμβάνει την ιερωσύνη του μέσα στην Ευχαριστία και για την Ευχαριστία μέσα στην τοπική Εκκλησία που προΐσταται. Εξάπαντος, η επίκληση της αποστολικότητας παραπέμπει στην ίδια τη δομή του Σώματος της Εκκλησίας και όχι σε κάποια ιεραρχία αξιωμάτων.

Κείμενα

Πρ. 1-5:

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὧ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος Ἁγίου οὐς ἐξελέξατο ἀνελήφθη· οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὄπτανόμενος αὐτοῖς καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς ἣν ἠκούσατέ μου· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταῦτα ἡμέρας».

Ιγνάτιος προς Εφεσίους, XIII:

«Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ καὶ εἰς δόξαν. ὅταν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ Σατανᾶ, καὶ λύεται ὁ ὄλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμοιοῖα ὑμῶν τῆς πίστεως. οὐδὲν ἐστὶν ἄμεινον εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων».

Ιωάννου Χρυσόστομου, Θεία Λειτουργία, Ευχή της Αναφοράς

«Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ αἰνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ προσκυνεῖν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας σου. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, αἰεὶ ὢν, ὡσαύτως ὢν, σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον. Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες, καὶ παραπεσόντας ἀνέστησας πάλιν, καὶ οὐκ ἀπέστης πάντα ποιῶν, ἕως ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγες καὶ τὴν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τὴν μέλλουσαν. Ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ, ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερῶν καὶ ἀφανῶν εὐεργεσιῶν τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων. Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς Λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας καίτοι σοὶ παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἐξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά».

Α΄ Κορ. 13,1-13:

«Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνώσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγκαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖται, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ

τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη».

Πραξ. 2,43-47:

«Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε· καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότῃ καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ».

Γαλ. 3,26-29:

«πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσαθε. οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐνὶ δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστὲ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι».

Γαλ. 5, 1-26:

«Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Ἴδε ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε· ἡμεῖς γὰρ Πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; ἢ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ ταρασσὼν ὑμᾶς βαστάσει τὸ κριμα, ὅστις ἂν ᾖ. ἐγὼ δέ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. ἢ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς· ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε ταῦτα ποιῆτε. εἰ δὲ Πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθειᾶ, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια· κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. εἰ ζῶμεν Πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες».

Κλήμεντος Α' Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους 42,1-5:

«1. Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐξεπέμφθη. 2. ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἐγένοντο οὖν ἀμφότερα εὐτάκτως ἐκ θελήματος θεοῦ. 3. παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου ἐξήλθον εὐαγγελιζόμενοι, τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. 4. κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεῦειν. 5. καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ

πολλῶν χρόνων ἐγγράπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφή· Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει».

Κλήμεντος Α' Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους 44,1-6:

«1. Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. 2. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομήν δεδώκασιν, ὅπως, ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄντρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. 3. τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων ἢ μεταξὺ ὑφ' ἐτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβάλλεσθαι τῆς λειτουργίας. 4. ἀμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὀσίως προσεγγκόντας τὰ δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν. 5. μακάριοι οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλυσιν· οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται μὴ τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰδρυμένου αὐτοῖς τόπου. 6. ὀρώμεν γάρ, ὅτι ἐνίους ὑμεῖς μετηγάγετε καλῶς πολιτευομένους ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετειμημένης λειτουργίας».

Ματθ. 5,13-16:

«Ἦμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἦμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὐδὲ καί οὐσι λύχον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. οὕτω λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

Αωννύμου, Πρὸς Διόγνητον ἐπιστολή, V- VI:

«1. Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῆ οὔτε φωνῆ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. 2. οὔτε γὰρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσι οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένη χρῶνται οὔτε βίον παράσημον ἀκοῦσιν. 3. οὐ μὴν ἐπινοῖα τινὶ καὶ φροντῖδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἔστιν εὐρημένον, οὐδὲ δόματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι. 4. κατοικοῦντες δὲ πόλεις ἐλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκκληρώθη, καὶ τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἐν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. 5. πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἔστιν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρίς ξένη. 6. γαμοῦσιν ὡς πάντες, τεκνογονοῦσιν· ἀλλ' οὐ ρίπτουσι τὰ γεννώμενα. 7. τράπεζαν κοινήν παρατίθενται, ἀλλ' οὐ κοίτην. 8. ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ σάρκα ζῶσιν. 9. ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. 10. πείθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. 11. ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. 12. ἀγνοοῦνται, καὶ τατακρίνονται· θανατοῦνται, καὶ ζωοποιοῦνται. 13. πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλοὺς· πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. 14. ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται. βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται. 15. λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. 16. ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοὶ κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι. 17. ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐχθρας εἶπεῖν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν... 1. Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν, ὅπερ ἔστιν σῶματι ψυχῇ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. 2. ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἢ ψυχῇ, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. 3. οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ ἐν τῷ σώματι ψυχῇ, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. 4. ἀόρατος ἢ ψυχῇ ἐν ὀρατῷ φρουρεῖται τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν ἢ θεοσέβεια μένει. 5. μισεῖ τὴν ψυχὴν ἢ σὰρξ καὶ πολεμεῖ μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται· μισεῖ καὶ Χριστιανούς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσσονται. 6. ἢ ψυχῇ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. 7. ἐγκέκλεισται μὲν ἢ ψυχῇ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ συνέχουσι τὸν κόσμον. 8. ἀθάνατος ἢ ψυχῇ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χριστιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προσδεχόμενοι. 9. κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἢ ψυχῇ βελτιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν πλεονάζουσι μᾶλλον. 10. εἰς τοαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ θεός, ἢν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι».

Ἰω. 14,15-26:

«Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε, καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἔτι μικρὸν καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ μου καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ ἐν ὑμῖν. ὁ ἔχων τὰς ἐντολὰς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης· Κύριε, καὶ τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε οὐκ ἔστιν ἐμός, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρὸς. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν».

Ἰω. 16,12-16:

«Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βασιτάζειν ἄρτι. ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατήρ ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα».

Ματθ. 26,26-30:

«Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν λαβῶν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπε· λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καὶ λαβῶν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν».

Μαρκ. 14,22-26:

«Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβῶν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον εὐλογήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκε αὐτοῖς καὶ εἶπε· λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. καὶ λαβῶν τὸ ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν».

Λουκ. 22,14-20:

«Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ. καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῆ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. καὶ δεξάμενος τὸ ποτήριον εὐχαριστήσας εἶπε· λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ. καὶ λαβῶν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπῆσαι λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον».

Ἰω. 20,19-23:

«Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μᾶ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν· εἰρήνη ὑμῖν. καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, καὶ ἐγὼ πέμπω ὑμᾶς. καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς· λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον· ἂν τινων ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται».

Ἰωάννη Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν 1-2, PG 50,453-455:

«Πάλιν έορτή, και πάλιν πανήγυρις, και πάλιν ή Έκκλησία τῷ πλήθει τῶν τέκνων κομᾶ, ή πολύτεκνος αὕτη και φιλότεκνος. Άλλά τί τῆς φιλοτεκνίας ὄφελος, ὅταν έορταίς μόνον, αλλά μη διηνεκῶς βλέπη τὰ ποθούμενα πρόσωπα τῶν παιδίων, ὡσπερ ἂν εἶ τις ἱμάτιον ἔχων καλόν μη συγχωροῖτο αὐτῷ χρῆσθαι διηνεκῶς; ἱμάτιον γάρ τῆς Έκκλησίας τῶν παραγινομένων τὸ πλήθός έστι, καθάπερ και ὁ προφήτης φησὶν ἄνωθεν πρὸς τὴν Έκκλησίαν λέγων· Πάντας αὐτοὺς περιθήσεις ὡς κόσμον νυμφίου, και ὡς στολὴν νύμφης... Ἴδου γάρ, φησὶ, μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· διὸ πάσας τὰς ἡμέρας τὰ ἐπιφάνια δυνατὸν τελεῖν. Τοῦ Πάσχα ή έορτή τί βούλεται; τίς ή υπόθεσις αὐτῆς; Τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλομεν τότε· και τοῦτο έστι τὸ Πάσχα· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο καιρῶ ὠρισμένῳ ποιοῦμεν. Βουλόμενος γάρ ἡμᾶς ἀπαλλάξει ὁ Παῦλος τῆς τῶν καιρῶν ἀνάγκης, και δεικνύς ὅτι δυνατὸν ἀεὶ Πάσχα ἐπιτελεῖν, Ὅσακις γάρ ἂν έσθήητε, φησὶ, τοῦτον τὸν ἄρτον, και τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε. Ἐπεὶ οὖν ἀεὶ δυνάμεθα τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλειν, ἀεὶ Πάσχα δυνάμεθα ἐπιτελεῖν. Βούλεσθε μαθεῖν, ὅτι και αὕτη ή σήμερον έορτή δύναται καθ' ἐκάστην πληροῦσθαι, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην έστίν; Ἴδωμεν τίς ή υπόθεσις τῆς παρουσίας έορτῆς, και τίνος ἔνεκεν αὐτὴν ἄγομεν. Ὅτι τὸ Πνεῦμα πρὸς ἡμᾶς ἦλθε· καθάπερ γάρ ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων έστι τῶν πιστῶν· οὕτω και τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δῆλον; Ὁ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, και ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, και ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ὅσπερ οὖν ὁ Χριστὸς εἶπε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, και δυνάμεθα ἀεὶ τὰ ἐπιφάνια ἐπιτελεῖν· οὕτω και περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα μεθ' ὑμῶν έστι, και δυνάμεθα ἀεὶ πεντηκοστὴν ἐπιτελεῖν... Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι ἔξεστιν ἡμῖν ἀεὶ έορτάζειν, και οὐκ ἔστι καιρὸς ὠρισμένος, οὐδὲ ἀνάγκη χρόνον συγκεκρισμεθα, ἀκούσατε τοῦ Παύλου τί φησιν· 50.455 Ὅστε έορτάζωμεν. Καίτοι οὐκ ἦν τότε έορτή, ὅτε ταῦτα ἔγραφεν· οὐκ ἦν Πάσχα, οὐκ ἦν ἐπιφάνια, οὐκ ἦν πεντηκοστή· ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι οὐ καιρὸς ποιεῖ έορτὴν, ἀλλὰ συνειδὸς καθαρὸν· έορτὴ γάρ οὐδὲν ἕτερόν έστιν, ἀλλ' ἢ εὐφροσύνη· εὐφροσύνην δὲ πνευματικὴν και νοερὰν οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἀλλ' ἢ συνειδὸς πράξεων ἀγαθῶν· ὁ δὲ συνειδὸς ἔχων ἀγαθὸν και πράξεις τοιαύτας, ἀεὶ έορτάζειν δύναται. Τοῦτο οὖν αὐτὸ δεικνύς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ὅστε έορτάζωμεν μη ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας και πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας και ἀληθείας. Ὅρας πῶς οὐ καιρῶν σε κατέδησεν ἀνάγκη, ἀλλὰ συνειδὸς καθαρὸν ἔχειν παρεκελεύσατο;».

Πραξ. 2,22-23.32:

«Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι και τέρασι και σημείοις οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς και αὐτοὶ οἶδατε, τοῦτον τῇ ὠρισμένῃ βουλῇ και προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε... τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες».

Πραξ. 10,38-43:

«Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι Ἁγίῳ και δυνάμει, ὃς διήλθεν εὐεργετῶν και ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ· και ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων και ἐν Ἱερουσαλὴμ· ὃν και ἀνείλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. τοῦτον ὁ Θεὸς ἠγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ και ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφέγομεν και συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· και παρήγγειλεν ἡμῖν κηρῦξαι τῷ λαῷ και διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτὸς έστιν ὁ ὠρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων και νεκρῶν. τούτῳ πάντες οἱ προφήται μαρτυροῦσιν, ἄφεισιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν».

Ματθ. 10,5-9:

«Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς παραγγείλας αὐτοῖς λέγων· εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μη ἀπέλθητε και εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μη εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες ὅτι ἤγγικεν ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. μη κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν».

Ματθ. 28,16-20:

«Οἱ δὲ ἔνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. και ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν αὐτῷ, οἱ δὲ ἐδίστασαν. και προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς λέγων·

ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν».

Τροπάριο αποστίχων Εσπερινού, Αγίων Αποστόλων Πέτρου κ Παύλου, Ἦχος α΄

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις σου, τίς διηγῆσεται, ἔνδοξε Απόστολε Παῦλε; τοὺς κόπους, τοὺς μόχθους, τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, τὴν σαργάνην, τοὺς ῥαβδισμούς, τοὺς λιθασμούς, τὴν περίοδον, τὸν βυθόν, τὰ ναυάγια; Θέατρον ἐγένου καὶ Ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Πάντα οὖν ὑπέμεινας ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί σε Χριστῷ, ἵνα κόσμον κερδήσης, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ σου. Διὸ δυσωποῦμέν σε, οἱ τελοῦντες τὴν μνήμην σου πιστῶς, ἀδιαλείπτως ἰκέτευε, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἦχος δ΄

Ὁ οὐρανόθεν τὴν χάριν δεδεγμένος, ὅτε τὴν ἐρώτησιν πρὸς τὸν χορὸν ὁ Σωτήρ, τὸν δωδεκάριθμον ἔφησε, τῶν Ἀποστόλων· Τίνα μὲ λέγουσιν εἶναι ἄνθρωποι; τότε δὴ ὁ πρόκριτος, Πέτρος Χριστοῦ Μαθητῶν, θεολογῶν ἀνεκήρυξε, τρανῶς βοήσας· Σὺ εἶ Χριστός, τοῦ ζῶντος Θεοῦ Υἱός. Ὅθεν ἀξίως μακαρίζεται, ὡς ἐξ ὕψους λαβὼν ἀποκάλυψιν, καὶ δεσμεῖν τε καὶ λύειν, τὰς εὐθύνas κομισάμενος.

Δόξα... Ἦχος πλ. β΄, Κοσμᾶ Μοναχοῦ

Ἦ πάνσεπτος τῶν Ἀποστόλων, ἐπεδήμησεν ἑορτὴ, τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, προξενούσα σωτηρίαν ἡμῖν, μυστικῶς οὖν κροτήσαντες τούτοις προσεῖπωμεν· Χαίρετε φωστῆρες τῶν ἐν σκότει, τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ὑπάρχοντες. Χαίρετε Πέτρε καὶ Παῦλε, δογματῶν τῶν θείων θεμέλιοι ἀρραγεῖς, φίλοι τοῦ Χριστοῦ, σκευὴ τίμια. Πάρεστε μέσον ἡμῶν ἀοράτως, καταξιοῦντες δωρεῶν αὐλῶν, τοὺς τὴν ἡμῶν ἑορτὴν, εὐφημοῦντας ἄσμασι.

Ἰγνατίου Αντιοχείας, Πρὸς Σμυρναίους 8-9, PG 5, 713:

«Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις. τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε ὡς Θεοῦ ἐντολήν. μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρᾶστέω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ἐκεῖνη· βεβαία εὐχαριστία ἠγείσθω, ἡ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὕσα ἢ ὧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἦτω, ὡς περ ὅπου ἂν ᾖ Ἰησοῦς Χριστός, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. οὐκ ἐξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε ἀγάπην ποιεῖν· ἀλλ' ὁ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ Θεῷ· εὐάρεστον, ἵνα ἀσφαλὲς ᾖ καὶ βέβαιον πᾶν ὁ πρᾶσσετε.

Εὐλογόν ἐστιν λοιπὸν ἀνανῆψαι ἡμᾶς, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχομεν εἰς Θεὸν μετανοεῖν. καλῶς ἔχει, Θεὸν καὶ ἐπίσκοπον εἰδέναι. ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ Θεοῦ τετίμηται· ὁ λάθρα ἐπίσκοπον τι πρᾶστων τῷ διαβόλῳ λατρεύει. πάντα οὖν ὑμῖν ἐν χάριτι περισσευέτω· ἄξιοι γάρ ἐστε. κατὰ πάντα με ἀνεπαύσατε, καὶ ὑμᾶς Ἰησοῦς Χριστός. ἀπόντα με καὶ πάροντα ἠγαπήσατε. ἀμοιβὴ ὑμῖν ὁ Θεός, δι' ὃν πάντα ὑπομένοντες αὐτοῦ τεύξεσθε».

Ἰγνατίου Αντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους 4

«Ὅθεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε· τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον, τοῦ Θεοῦ ἄξιον, οὕτως συνήρμωσαι τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρα· διὰ τοῦτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἄδεται· καὶ οἱ κατ' ἄνδρα δὲ χορὸς γίνεσθε, ἵνα σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμονοίᾳ, χρῶμα Θεοῦ λαβόντες ἐν ἐνότητι, ἄδητε ἐν φωνῇ μιᾷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πατρί, ἵνα ὑμῶν καὶ ἀκούση καὶ ἐπιγινώσκη, δι' ὧν εὖ πρᾶσσετε, μέλη ὄντας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· χρήσιμον οὖν ἐστὶν ὑμᾶς ἐν ἀμώμῳ ἐνότητι εἶναι, ἵνα καὶ Θεοῦ πάντοτε μετέχητε».

Ἰγνατίου Αντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους, Κ΄. PG 5, 756:

«ὅς ἐστὶ φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθαρτῆριον ἀλεξίκακον».

Εἰρηναῖος Λυῶνος, Κατὰ αἰρέσεων Δ΄, 18. PG 7, 1028:

«Ἡμῶν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη (= διδασκαλία) τῇ Εὐχαριστίᾳ, ἡ δὲ Εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην».

ἰω. 17,1-26:

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε· πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱὸς σου δοξάσῃ σε, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω· καὶ νῦν δόξασόν με σύ, πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῆς δόξης ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. σοὶ ἦσαν καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι παρὰ σοῦ ἐστίν· ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ· οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοὶ εἰσι, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστὶ καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. πάτερ ἄγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς. ὅτε ἦμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου· οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπόλωτο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. νῦν δὲ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ ἵνα ἔχωσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς. ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμὶ. ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθεια ἐστὶ. καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κάγῳ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον. καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὧσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κάγῳ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσι, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἑσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σύ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κάκεῖνοι ὧσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσιν τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγνώρισά αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἦ, κάγῳ ἐν αὐτοῖς».

Ιωάννη Χρυσόστομου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 1,1, - 2 - PG 61,13:

«... Ἐκκλησίαν δὲ Θεοῦ καλεῖ (= ὁ Παῦλος), δεικνύς ὅτι ἠνώσθαι αὐτὴν χρῆ. Εἰ γὰρ Θεοῦ ἐστίν, ἦνται καὶ μία ἐστίν, οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεως ἐστίν, καὶ συμφωνίας ὄνομα. ...Εἰ δὲ ὁ τόπος χωρίζει (=τοὺς πιστοῦς), ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς συνάπτει κοινὸς ὧν».

Ιωάννη Χρυσόστομου, Εἰς Γαλάτας ὁμιλ. 3, PG 61,646:

«Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα συμφωνίας ὄνομα καὶ ὁμονοίας ἐστίν».

Α' Κορ. 1,10-17:

«Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον· λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. οὐ γὰρ ἀπέστειλά με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ».

Α' Τιμ. 3,1-16:

«Πιστὸς ὁ λόγος· εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος· εἰ δὲ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστήναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται; μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθῆς εἰς κρῖμα ἐμπέση τοῦ διαβόλου. δεῖ δὲ

αυτόν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἕξωθεν, ἵνα μὴ εἰς ὄνειδισμόν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. Διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνω πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς, ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονεῖτωσαν ἀνέγκλητοι ὄντες. γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ διαβόλους, νηφαλίους, πιστὰς ἐν πᾶσι. διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων. οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ταῦτά σοι γράφω ἐλπίζων ἐλθεῖν πρὸς σε τάχιον· ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στυλὸς καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας. καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ».

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ΙΑ'. PG 74, 548:

«ἅγιος πάλιν ὑπάρχων κατὰ φύσιν, ὡς Θεός, (...) ἀγιάζεται δι' ἡμᾶς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι (...). Ἔδρα δὲ τοῦτο (ὁ Χριστός) δι' ἡμᾶς, οὐ δι' ἑαυτόν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ δῆ, πρῶτῳ δεξαμένου τοῦ πράγματος (= ἀγιασμοῦ) τὴν ἀρχήν, εἰς ἅπαν οὕτω τὸ γένος ἢ τοῦ ἀγιάζεσθαι λοιπὸν διαβαίνοι χάρις»